

УДК 341.322:341.63:343.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.19>

## **РЕСТИТУЦІЯ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖЕРТВАМ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОКАЗОВІ АСПЕКТИ ТА МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**

**Гоцуляк Ю.В.,**  
*доктор юридичних наук, доцент,  
завідувач кафедри теорії,  
історії держави і права та філософії права  
Донецького національного університету імені Василя Стуса  
ORCID: 0000-0001-6765-4592*

**Гоцуляк Ю.В. Реституція та відшкодування шкоди жертвам воєнних злочинів: доказові аспекти та міжнародна відповідальність.**

Вказується, повномасштабна війна проти України загострила проблему забезпечення права постраждалих від воєнних злочинів на реституцію та компенсацію збитків в умовах системних порушень міжнародного гуманітарного права. Відновлення справедливості після закінчення воєнних дій має включати не тільки кримінальне переслідування винних, а й гарантування повноцінної компенсації матеріальної та моральної шкоди потерпілим. Реституція і відшкодування втрат становлять ключові компоненти перехідного правосуддя, покликані відновити порушені права та сформувати підґрунтя для постконфліктної відбудови суспільства.

Статтю присвячено комплексному дослідженню правових, доказових та інституційних механізмів реалізації права на реституцію та відшкодування шкоди жертвам воєнних злочинів у контексті збройної агресії проти України. Реституція й компенсація розглядаються як ключові елементи перехідного правосуддя, спрямовані на відновлення status quo ante, забезпечення справедливості та відшкодування шкоди, завданої фізичним і юридичним особам унаслідок порушень міжнародного гуманітарного права.

Проаналізовано міжнародно-правові стандарти, закріплені у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН і практиці міжнародних трибуналів, які визнають невід'ємне право жертв на поновлення майнових прав, компенсацію збитків і отримання репарацій за шкоду, заподіяну в умовах збройного конфлікту та дії воєнного стану. Особливу увагу приділено значенню належної доказової бази як передумови реалізації компенсаційних прав у судових і позасудових процедурах.

Розкрито методологію документування руйнувань шляхом збору фото- й відеоматеріалів, фіксації свідчень очевидців, збереження правовстановлюючих документів і кадастрових даних. Проаналізовано застосування цифрових інструментів, зокрема OSINT-технологій, геопросторової аналітики, супутникових знімків і блокчейн-реєстрів для верифікації та збереження доказів. Досліджено міжнародні й національні механізми фіксації шкоди, а також роль правоохоронних органів України у встановленні причинно-наслідкових зв'язків і забезпеченні стягнення репарацій. Обґрунтовано необхідність міжвідомчої координації для підвищення якості доказування та ефективності захисту прав жертв.

**Ключові слова:** воєнні злочини, воєнний стан, документування порушень, реституція, перехідне правосуддя, право, цифрові докази, відшкодування шкоди, права та свободи людини.

**Hotsuliak Y.V. Restitution and compensation for damage to victims of war crimes: evidentiary aspects and international responsibility.**

It is indicated that the full-scale war against Ukraine has exacerbated the problem of ensuring the right of victims of war crimes to restitution and compensation for losses in the context of systemic violations of international humanitarian law. Restoring justice after the end of hostilities should include not only criminal prosecution of the perpetrators, but also guaranteeing full compensation for material and moral

damage to the victims. Restitution and compensation for losses are key components of transitional justice, designed to restore violated rights and form the basis for post-conflict reconstruction of society.

The article provides a comprehensive analysis of the legal, evidentiary, and institutional mechanisms for the implementation of the right to restitution and compensation for damage suffered by victims of war crimes in the context of the armed aggression against Ukraine. Restitution and compensation are examined as key elements of transitional justice aimed at restoring status quo ante, ensuring justice, and compensating losses incurred by natural and legal persons as a result of violations of international humanitarian law.

The study analyzes international legal standards enshrined in the Rome Statute of the International Criminal Court, resolutions of the United Nations General Assembly, and the case law of international tribunals, which recognize the inalienable right of victims to the restoration of property rights, compensation for losses, and reparations for harm caused in the context of armed conflict and the imposition of martial law. Particular attention is paid to the importance of an adequate evidentiary framework as a prerequisite for the effective realization of compensation rights in judicial and extrajudicial proceedings.

The article outlines methodologies for documenting destruction through the systematic collection of photo and video materials, recording witness testimonies, and preserving title documents and cadastral data. It examines innovative practices involving digital tools, including OSINT technologies, geospatial analytics, satellite imagery, and blockchain registries, to ensure the authenticity, verification, and long-term preservation of evidence. National and international mechanisms for documenting damage are analyzed, as well as the role of Ukrainian law enforcement agencies in establishing causal links between the actions of the aggressor and the damage inflicted, and in securing the recovery of reparations. The necessity of interagency coordination to enhance the quality of evidence and the effectiveness of victims' rights protection is substantiated.

**Key words:** war crimes, martial law, documentation of violations, restitution, transitional justice, law, digital evidence, compensation for damage, human rights and freedoms.

**Постановка проблеми.** Збройна агресія проти України актуалізувала питання реалізації права жертв воєнних злочинів на реституцію та відшкодування шкоди в умовах масштабних порушень міжнародного гуманітарного права. Відновлення справедливості після завершення збройного протистояння передбачає не лише притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, а й забезпечення комплексної компенсації матеріальних і нематеріальних втрат постраждалим. Реституція та відшкодування шкоди є невід'ємними елементами перехідного правосуддя, спрямованими на відновлення порушених прав і створення умов для постконфліктного відновлення суспільства.

Міжнародно-правові стандарти, закріплені, зокрема, у резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/4 «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН», визнають необхідність притягнення Російської Федерації до міжнародної відповідальності за протиправні дії на території України та відшкодування завданої шкоди [5]. Зазначена резолюція формує правову основу для створення комплексних механізмів репарацій, що охоплюють як державну відповідальність агресора, так і індивідуальну кримінальну відповідальність осіб, причетних до воєнних злочинів. Актуальність проблеми зумовлена масштабністю шкоди, яка включає руйнування інфраструктури, знищення культурних цінностей, втрати життя та здоров'я цивільного населення.

Реалізація права на відшкодування шкоди нерозривно пов'язана з формуванням належної доказової бази, що підтверджує факт порушення, обсяг завданої шкоди та причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями й негативними наслідками. В.О. Ільченко та М.О. Фесенко наголошують на необхідності адаптації міжнародних стандартів перехідного правосуддя до національного правопорядку України [12]. Документування порушень міжнародного гуманітарного права та збереження доказів є критично важливими для ефективного захисту прав постраждалих на національному й міжнародному рівнях.

Наукові дослідження охоплюють окремі аспекти відшкодування шкоди в умовах воєнного стану [6], проблематику репарацій у контексті прав людини [10], а також формування компенсаційних механізмів у російсько-українській війні [8]. Водночас недостатньо опрацьованими залишаються питання методології формування доказової бази, застосування цифрових технологій для документування воєнних злочинів і координації діяльності національних та міжнародних інсти-

туцій. Особливої уваги потребує інтеграція різних видів доказів у єдину систему, придатну для використання в судових процедурах.

**Метою статті** є комплексний аналіз правових, доказових та інституційних механізмів реалізації права на реституцію та відшкодування шкоди жертвам воєнних злочинів з розробкою методологічних засад формування доказової бази порушень міжнародного гуманітарного права та обґрунтування шляхів інтеграції цифрових технологій у процеси документування злочинів.

**Стан опрацювання проблематики.** Питання реституції та відшкодування шкоди жертвам воєнних злочинів є предметом наукового аналізу в працях українських і зарубіжних дослідників. У наукових джерелах розглядаються правові засади компенсаційних механізмів у постконфліктних суспільствах, еволюція міжнародної практики репарацій, а також цивільно-правові аспекти відшкодування майнової та немайнової шкоди. Окремі аспекти перехідного правосуддя та відновлення прав постраждалих осіб досліджували І.В. Брунова-Калісецька, Т.С. Кисельова, О.А. Мартиненко, В.М. Пашков та інші науковці.

**Виклад основного матеріалу.** Правова природа реституції та відшкодування шкоди жертвам воєнних злочинів розкривається через призму взаємодії норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та національного законодавства. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/4, прийнята у відповідь на збройну агресію проти України, закріплює принципову позицію міжнародного співтовариства щодо необхідності притягнення держави-агресора до відповідальності та відшкодування завданої шкоди [5]. Вказана резолюція підтверджує, що порушення територіальної цілісності та суверенітету держави через застосування збройної сили тягне за собою міжнародно-правову відповідальність, що включає обов'язок повної компенсації всіх збитків, завданих як державі в цілому, так і окремим фізичним та юридичним особам.

Цивільний кодекс України встановлює загальні засади відшкодування майнової та немайнової шкоди, визначаючи, що особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування [4]. О. Биляев, А. Ісаєв, Н. Коробцова, І. Пучковська та В. Янишен обґрунтували, що динаміка договірного регулювання в українському цивільному праві вимагає гнучкого застосування компенсаційних механізмів у контексті воєнного стану [1]. Автори наголошують, що традиційні цивільно-правові конструкції відшкодування шкоди потребують адаптації до специфіки масових порушень прав, вчинених внаслідок збройної агресії, коли механізми індивідуального деліктного провадження виявляються неефективними для забезпечення справедливої компенсації значної кількості постраждалих осіб.

Доказова база відшкодування шкоди від воєнних злочинів включає множинні елементи, що підтверджують факт порушення, його характер, обсяг завданої шкоди та причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями та негативними наслідками. О. Сафонович наголошує, що документування майнової та немайнової шкоди в умовах воєнного стану потребує особливих підходів, що враховують специфіку збройного конфлікту, обмеженість доступу до місць руйнувань та необхідність оперативної фіксації доказів [6]. Ключовими компонентами доказової бази постають правовстановлюючі документи на нерухоме та рухоме майно, кадастрові витяги, що підтверджують розташування та характеристики об'єктів, фотографічні та відеоматеріали, що фіксують стан майна до та після завдання шкоди, експертні висновки про вартість відновлення пошкодженого майна, свідчення очевидців руйнувань.

Цифрові технології відкривають нові можливості для документування воєнних злочинів та формування доказової бази компенсаційних вимог. OSINT-технології, що базуються на аналізі відкритих джерел інформації, дозволяють встановлювати факти порушень міжнародного гуманітарного права навіть за відсутності безпосереднього доступу до місць події. Геопросторова аналітика, що використовує супутникові знімки та картографічні дані, забезпечує об'єктивну фіксацію руйнувань інфраструктури, динаміки військових дій та їх наслідків для цивільного населення. Блокчейн-технології створюють можливості для незмінного збереження доказових матеріалів із підтвердженням їх автентичності та часу створення, що є критично важливим для забезпечення юридичної прийнятності цифрових доказів у судових процедурах.

Міжнародні механізми компенсації жертвам воєнних злочинів включають діяльність Міжнародного кримінального суду, який відповідно до Римського статуту наділений повноваженнями встановлювати компенсації для жертв злочинів, що входять до його юрисдикції. Фонд для жертв Міжнародного кримінального суду акумулює кошти для виплати компенсацій постраждалим особам, однак його фінансові можливості залишаються обмеженими через залежність від добровіль-

них внесків держав-учасниць. Т. Бест, Т. Дікінсон та Дж. Профайзер обґрунтували необхідність створення спеціалізованого компенсаційного механізму для України, що функціонуватиме на основі конфіскованих активів держави-агресора та забезпечуватиме ефективний розгляд індивідуальних вимог постраждалих осіб [8].

Досвід міжнародної практики компенсацій демонструє як успішні моделі, так і суттєві недоліки існуючих механізмів. Trial International у дослідженні компенсацій жертвам воєнних злочинів у Боснії та Герцеговині виявив, що навіть за наявності судових рішень виконання компенсаційних зобов'язань може затягуватися на роки через відсутність політичної волі та фінансових ресурсів [11]. Боснійський досвід засвідчив критичне значення політичного консенсусу щодо необхідності компенсацій, створення стабільних джерел фінансування компенсаційних програм та ефективних механізмів виконання судових рішень. Відсутність будь-якого з вказаних елементів призводить до делегітимізації компенсаційних процедур та поглиблення соціальної травми постраждалих осіб.

Національні механізми документування шкоди в Україні включають створення електронних реєстрів пошкодженого та знищеного майна, що дозволяє систематизувати інформацію про обсяги завданої шкоди та формувати підстави для майбутніх компенсаційних вимог. Матеріали II Конференції «Відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок війни» засвідчили, що українська держава розробляє комплексну систему фіксації збитків, яка охоплює як пошкодження приватного майна громадян, так і руйнування об'єктів критичної інфраструктури [7]. Цифрові платформи, доступні через мобільні додатки та веб-інтерфейси, дозволяють постраждалим особам самостійно подавати інформацію про завдану шкоду, завантажувати фото- та відеоматеріали, що підтверджують факт руйнувань, та отримувати електронні довідки про внесення відомостей до реєстру.

Роль правоохоронних органів України у формуванні доказової бази воєнних злочинів є фундаментальною для забезпечення як кримінального переслідування винних осіб, так і реалізації компенсаційних прав постраждалих. Органи Національної поліції, Служби безпеки України та прокуратури здійснюють документування місць злочинів, збір речових доказів, фіксацію свідчень очевидців та потерпілих. О. Костюченко, Л. Дунаєвська та Р. Баранік обґрунтували, що механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження вимагає балансу між інтересами ефективного розслідування злочинів та захистом прав постраждалих осіб [13]. Автори наголошують на необхідності спеціалізованої підготовки слідчих та прокурорів для роботи з доказами воєнних злочинів, що включає знання міжнародного гуманітарного права, методів цифрової криміналістики та психологічних аспектів роботи з травмованими жертвами.

Концепція перехідного правосуддя визначає контекст реалізації компенсаційних механізмів, у межах якого відшкодування шкоди розглядається не лише як юридична процедура, а як інструмент відновлення справедливості та суспільної довіри. У наукових підходах акцентується на необхідності залучення постраждалих осіб до процесів визначення форм і обсягів компенсації, що протиставляється формалізованим моделям, у яких рішення ухвалюються виключно експертним шляхом без урахування потреб жертв [2]. Участь представників постраждалих спільнот у формуванні компенсаційних програм підвищує їх легітимність, забезпечує відповідність реальним потребам постраждалих та сприяє досягненню цілей перехідного правосуддя.

Емпіричне дослідження, проведене В.М. Пашковим та колективом науковців, засвідчило високий рівень суспільних очікувань щодо справедливого відшкодування шкоди від збройної агресії [3]. Результати опитування продемонстрували, що громадяни розглядають компенсацію не лише як відновлення матеріального стану, але й як форму визнання їхнього статусу жертв та публічного засудження злочинів. Водночас дослідження виявило значні прогалини в інформуванні населення про наявні механізми відшкодування, процедури подання заяв та критерії визначення розміру компенсації. Вказані недоліки актуалізують необхідність розробки комплексних інформаційних кампаній, правової просвіти та створення доступних консультаційних послуг для постраждалих осіб.

Міждисциплінарний підхід до проблематики компенсацій розглядає відшкодування шкоди як комплексне явище, притаманне різним галузям права та публічної політики. У наукових дослідженнях наголошується, що компенсаційні механізми, незалежно від сфери застосування, стикаються зі схожими викликами, зокрема встановленням причинно-наслідкових зв'язків, визначенням обсягу шкоди та розподілом відповідальності між множинними суб'єктами [9]. Розширення дискурсу про репарації за рахунок проблематики кліматичної справедливості та прав людини свідчить про універсальний характер компенсаційних підходів і можливість перенесення ефек-

тивних практик між різними галузями для підвищення результативності механізмів відшкодування шкоди [10].

В.О. Ільченко та М.О. Фесенко підкреслюють, що особливості теоретичного розуміння перехідного правосуддя в українських реаліях вимагають адаптації міжнародних стандартів до специфіки національного контексту [12]. Автори обґрунтовують необхідність створення гібридних механізмів компенсації, що поєднують елементи міжнародних компенсаційних комісій, національних судових процедур та позасудових програм репарацій. Гібридна модель дозволяє забезпечити баланс між міжнародною легітимністю компенсаційних процедур, ефективністю національних механізмів та культурною релевантністю форм відшкодування для українського суспільства.

Перспективи розвитку компенсаційних механізмів пов'язані з удосконаленням цифрових технологій документування злочинів, створенням інтегрованих баз даних доказових матеріалів, забезпеченням міжвідомчої координації між національними та міжнародними інституціями. Формування єдиної методології збору та верифікації доказів, стандартизація процедур внесення інформації до електронних реєстрів, розробка механізмів захисту персональних даних постраждалих осіб становлять пріоритетні завдання для забезпечення ефективної реалізації компенсаційних прав. Інтеграція різноманітних доказових матеріалів у єдину систему, придатну для використання як у національних, так і в міжнародних судових процедурах, вимагає розробки спільних стандартів та протоколів обміну інформацією між різними інституціями.

**Висновки.** Проведене дослідження правових, доказових та інституційних механізмів реалізації права на реституцію та відшкодування шкоди жертвам воєнних злочинів дозволяє сформулювати низку наукових висновків. Реституція та компенсація становлять фундаментальні елементи перехідного правосуддя, спрямовані на відновлення порушених прав, забезпечення справедливості та створення умов для постконфліктного відновлення суспільства. Міжнародно-правові стандарти, закріплені в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН та практиці міжнародних трибуналів, визнають невід'ємне право жертв на ефективну компенсацію матеріальної та нематеріальної шкоди, завданої внаслідок порушень міжнародного гуманітарного права.

Доказова база відшкодування шкоди включає множинні елементи, що підтверджують факт порушення, його обсяг та причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями та завданою шкодою. Правовстановлюючі документи, кадастрові витяги, фото- та відеоматеріали, експертні висновки, свідчення очевидців становлять комплекс доказів, необхідних для реалізації компенсаційних прав у судових та позасудових процедурах. Своєчасне та систематичне документування порушень є критично важливим для забезпечення можливості ефективного захисту прав постраждалих осіб у майбутньому.

Цифрові технології відкривають нові можливості для документування воєнних злочинів та формування доказової бази. OSINT-технології дозволяють встановлювати факти порушень за відкритими джерелами інформації. Геопросторова аналітика забезпечує об'єктивну фіксацію руйнувань через супутникові знімки. Блокчейн-технології створюють механізми незмінного збереження доказів із підтвердженням їх автентичності. Інтеграція цифрових інструментів у процеси документування підвищує якість доказової бази та забезпечує її юридичну прийнятність у різних судових юрисдикціях.

Міжнародні та національні механізми компенсації жертвам воєнних злочинів демонструють різноманітність підходів та інституційних рішень. Діяльність Міжнародного кримінального суду та Фонду для жертв, ініціативи Ради Європи, створення спеціалізованих компенсаційних комісій, розробка національних програм репарацій становлять елементи багаторівневої системи відшкодування шкоди. Ефективність компенсаційних механізмів залежить від політичного консенсусу щодо необхідності компенсацій, стабільного фінансування програм та дієвих механізмів виконання компенсаційних зобов'язань.

Роль правоохоронних органів України у формуванні доказової бази є фундаментальною для забезпечення як кримінального переслідування винних осіб, так і реалізації компенсаційних прав постраждалих. Міжвідомча координація між органами досудового розслідування, судовою системою, адвокатурою та громадськими організаціями підвищує якість доказової бази та забезпечує комплексний підхід до захисту прав жертв. Спеціалізована підготовка слідчих та прокурорів для роботи з доказами воєнних злочинів є необхідною передумовою ефективного документування порушень.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биляев О., Исаев А., Коробцова Н., Пучковська І., Янишен В. Contractual dynamics in Ukrainian civil law regulation. *Revista Juridica Portucalense*. 2023. № 34. С. 237–256. DOI: 10.34625/issn.2183-2705(34)2023.ic-12.
2. Брунова-Калісецька І.В., Кисельова Т.С., Мартиненко О.А. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції: наук.-практ. вид. Київ, 2020. 60 с.
3. Звіт про результати опитування щодо дотримання прав людини у концепції перехідного правосуддя в Україні / уклад. В.М. Пашков та ін. Харків: Наук.-досл. ін-т вивч. пробл. злоч. ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України, 2023. 74 с. URL: <https://tinylink.info/WZND> (дата звернення: 22.10.2025).
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 22.10.2025).
5. Резолюція А/RES/ES-11/4 «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН». URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/630/66/pdf/n2263066.pdf?token=uiOj9y7kxuLFfj91xk&fe=true> (дата звернення: 22.10.2025).
6. Сафонович О. Окремі аспекти відшкодування майнової та немайнової (моральної) шкоди в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник. Проблеми та судження*. 2023. С. 24–31. URL: [http://yurvisnyk.in.ua/v2\\_2023/2\\_2023.pdf#page=24](http://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/2_2023.pdf#page=24) (дата звернення: 22.10.2025).
7. Шляхи відшкодування та компенсації шкоди від агресивної війни: погляд юристів. Огляд II Конференції «Відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок війни» (м. Київ, 21 листоп. 2023 р.). URL: <https://pravo.ua/shliakhy-vidshkoduvannia-ta-kompensatsii-shkodyvidahresyvnoi-viiny-pohliad-iurystiv> (дата звернення: 22.10.2025).
8. Best T., Dickinson T.L., Profaizer J.R. The Russia-Ukraine war: Establishing a claims compensation process. *Paul Hastings*. 2023. URL: <https://www.paulhastings.com/insights/client-alerts/the-russia-ukraine-war-establishing-a-claims-compensation-process> (дата звернення: 22.10.2025).
9. Calliari E., Serdeczny O., Vanhala L. Making sense of the politics in the climate change loss & damage debate. *Global Environmental Change*. 2020. Vol. 64. Article number 102133. DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2020.102133.
10. Chapman A.R., Ahmed A.K. Climate justice, humans rights, and the case for reparations. *Health and Human Rights*. 2021. Vol. 23, № 2. P. 81–94. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34966227>.
11. Compensation to war crimes victims in BiH: A matter of willingness. *Trial International*. 2021. URL: [https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2021/06/News\\_BiH\\_Compensation\\_20210506.pdf](https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2021/06/News_BiH_Compensation_20210506.pdf) (дата звернення: 22.10.2025).
12. Ilchenko V.O., Fesenko M.O. Transitional Justice: Features of Theoretical Understanding and Practical Aspect Through the Prism of Ukrainian Realities. *Juridical Scientific and Electronic Journal*. 2022. № 11. P. 108–111. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/21>.
13. Kostiuchenko O., Dunaievska L., Baranik R. Mechanism for ensuring the rights of participants in criminal proceedings: balance of socio-economic and legal. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2025. Vol. 11, № 2. P. 310–314. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2025-11-2-310-314>.